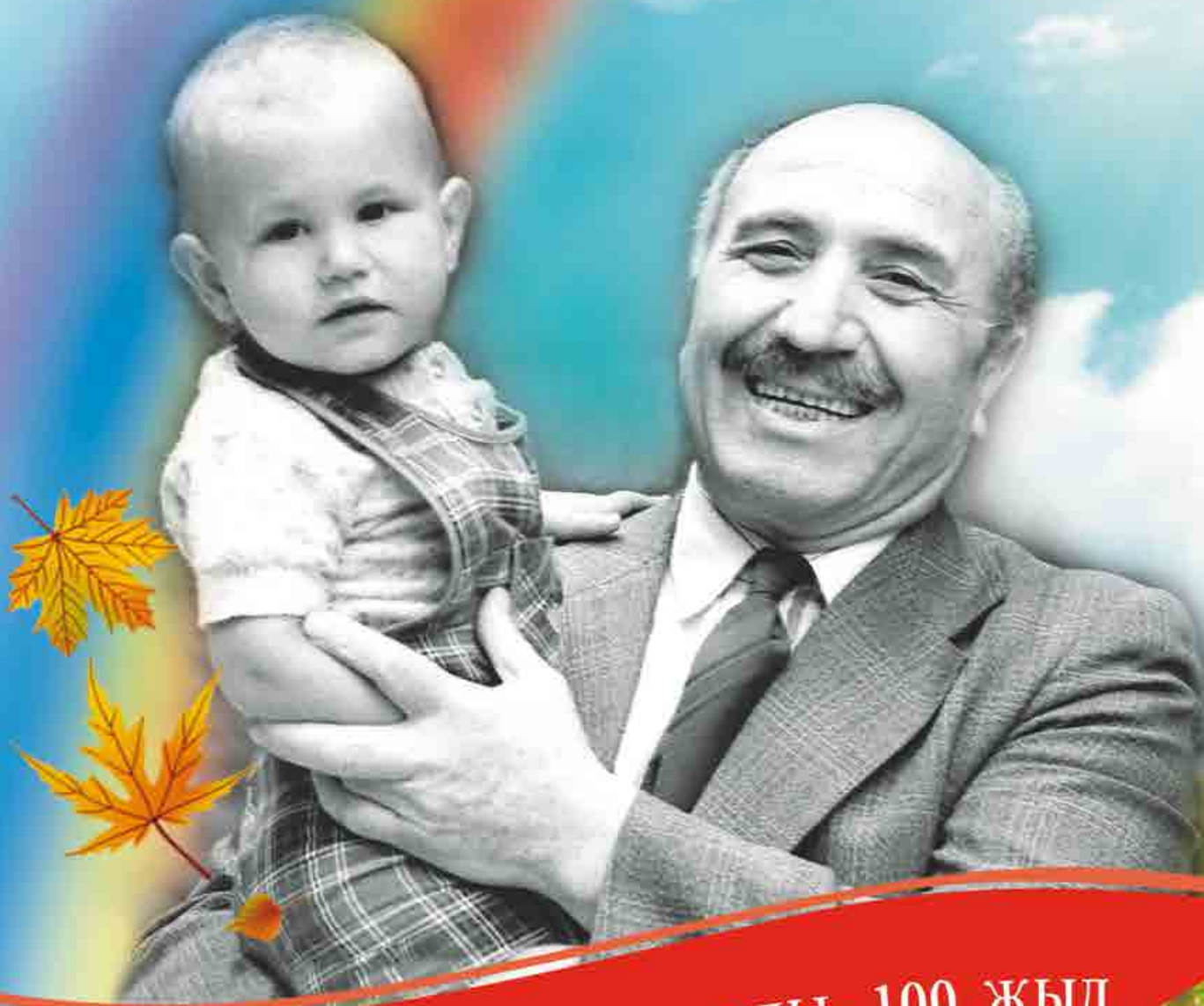

Нюр

10
2017

КЪУЛИ КЪАЙСЫН ТУУГЪАНЛЫ - 100 ЖЫЛ

6+

ISSN 0207 - 6543

1917 жылда Малкъарны Огъары Чегем элинде халкъыбызны атын дунягъа айтдыргъан закий назмучу КЪУЛИ КЪАЙСЫН туугъанды. Ол туугъанлы быйыл абустол айны (ноябрь) биринде 100 жыл болады.

Къайсы миллетни да атын айтдыргъан, адам саны туюл, Къайсынча адамларыдыла.

Къули Къайсын – халкъыбызны ийнагъыды. Ёхтем-лигиди. Сыйы-намысыды.

Къайсын бизни, къарачай-малкъар миллетни, дуняны уллу халкъларына тенг этгенди. Къайсын кесибибизни кесибибизге ангылатханды. Тилибизни сюйдюргенди. Теренлигин, ариулугъун, байлыгъын, шатыклыгъын кёргозтгенди.

Къайсынны Сёзю кишилике, батырлыкъгъа юйретенди. Ариулукъгъа, огъурлулукъгъа чакъырады. Ёмюрде да кир къонмазлыкъ, жылтырап-жанып, жарытып турлукъ фикери, оюму, сыйы, намысы барды Къайсынны Сёзюню.

Жазуу иши бла, адамлыкъ сыры бла, жашау жолу бла халкъыбыз къаллай мамыр кёллю, акъылман жүреккли, тюзлюккю, кертичи, жигит халкъ болгъанын Жер башына ачыкъ этгенди.

Дуня закийлери, акъылман адамла Къайсын бла шуёх болургъа излегендиле.

Къайсын кесини назмуларына ушагъан адам эди. Хар сёзю – жүрегинден ургъан жарыкъды, огъурлулукъду, халаллыкъды.

Ма андан тартадыла Къайсынны назмулары иги жүреккли адамланы кеслерине. Андан окъуйдула жазгъанларын, китаплары сегел-сегел болгъунчу.

Аллай сыйгъа, намысха ол жаланда фахмусу бла угъай, – халал, таза, къаты иши бла, жүрегини тазалыгъы бла, кертилиги бла, адамны да, жерни да сие билгени бла жетгенди.

Аллай адамгъа ёлюм жокъду.

Къули Къайсын бизни арабызда жашап турлукъ поэтибизди.

БЕГИЙЛАНЫ Абдуллах

И. Д. Къайсын

КЪАЙСЫН:

Хар бери келгеним сайын эсгериуле бийлейдиле эсими. Озуп кетген жылла кез туурама келип башлайдыла...

Бу мени атам ишлеген юйдю. Ата журтумду. Туугъан ташым. От жагъам. Жокъду манга былайдан багъалы жер. Былайда башланганды мени жашауум. Биринчи этген атламым да – бу арбазда, биринчи айтхан сёзюм да – бары да мындады. Дуния жарыгъын былайда кёргенме. Туугъан жерими хар чёбю, ташы, береги да манга неден да багъалыды.

Мында мени бек багъалы адамларым жашап кетгендиле. Атам, Анам, Къарындашларым. Энди мен аланы бир заманда да кёрмем. Аланы аякъ ызлары бу ташлада, бу тау жолчуклада къалып къалгандыла. Заман жауунлары аланы жуууп кетералмаз кибик.

Къарны акълыгъын да биринчи кере мында кёргенме. Къаягъа ай жарыгъы жатханын да. Чыгышда чумла къызаргъанына ушаш тангны атханын да. Къая жухха илинип тургъан акъ булутчукну да. Атамы таш юйчюгюню башы бла шырылдап ётген жауунну тауушун да мында эшитгенме. Анамы ауазын да.

Анамы ёшюнюне къысылып, татлы жукълагъаным да мындады. Бары да былайдан башланганды – жашауум да, жолум да. Чегем – мени алтын бешигимди. Дуниягъа биринчи атламым, биринчи сёзюм да былайдан башланганды. Биринчи назмум да мында жазылганды, ахыр назмум да мында жазыллыкъды.

Ма-а, чабып барады таулу жашчыкъ, акъ гылыучугъуна да минип, къууанч тыпырлы... Ол – менме. Ол мени сабийлигиме алып барады.

АТА ЖУРТНУ КЪУУАНЧЫ

1959 жыл. Бызынғы.

...Айхайда, Къайсынны эсине келлик эди сабийле бла бирге суратха тюшерге деген акъыл! Ол жыйгъанды быланы. Ма, къачып кетмесинле дегенча, барын да къучагъына къысып турады. Кязим устазыны таш юйюн кёрюрге Шыкъыгъа кётюрюлгенинде, Бызынғыда бу сабийлени жанлары бла озуп кеталмагъанды. Ата журтубузда жангыдан сабийчикле ёсюп башлагъанларына къууанып: «Инша-Аллах!..» деген бир оюм да келген болур эди акъылына. Келлик кюнлени белгили адамлары бла суратха тюшюп къалыргъа суйгенди!

Да, ма, алайда, биринчи тизгинде, ортада, картузчугъу бла – Кёчгенбай деген жашчыкъ. Артха, Ата журтуна кёчсе, журту бла бай боллугъун бир сёзге сыйындырып, иги къууум этип, къарт атасы Анаха атагъан аты бла. Бююн – аты айтылгъан фахмулу алим, техника илмуланы доктору, профессор; ма алайда, андан ёргерек, жаулукъчугъу бла, Чочайланы Люба, кёп саусузну ёлюмден къутхаргъан махтаулу врач; ма Къайсын къолтугъуна къысылып тургъан Холамханланы Магамет, аны жанында, акъ кёлекчиги бла, Аналаны Жамал – экилери да Бызынғы элини айтхылы эл мюлк башчылары; ма алайда бармакъчыкъларын «чайнай» тургъан къызчыкъ – Шауаланы Люба, эл советни председатели боллукъ. Ма алайда, аны онг жанында, картузу бла, Анахаланы Мустафа, Къабарты-Малкъарда дзюдо, самбо спортну мурдорун салгъанладан бири, халкъла аралы спорт устасы; ма алайда... Хар бири аллай бирер зат бла айтыллыкъ сабийле.

Ма ол къууанч жазылыпды Къайсынны бетинде – Ата журтубузну къууанчы.

«НЮР»

ЭСГЕРИУ

КЪАНАТЛЫ АТХА МИННГЕНЧА

Мени анам Мариям Къайсынны тамата эгечи-ди. Билмейме, ким тюз, ким терсди, алай анам: «Мен 1916 жылданма, Къайсын а 1919 жылдан-ды», – деучю эди. Анама Мариям демей, Балляу деучю эди. «Гитче заманында мен Къайсыннга, таматасыча, айтханымы этмейсе деп къутурсам, туюсем да, ёмюрде манга жауап къайтармагъан-ды», – дер эди анам.

«– Балляу, атынгы да мен атагъанма, нек ма-нга бу халли боласа?!» – десе, жюрегим эрип къа-ла эди. Тёрт-беш жылында ат бла жаны бир бо-луучу эди. Кёп кере, атха минип, ёрге, агъач таба учуп барыр эди. Башха болмай къанатлы атха миннгенча. Анда чынар терекни къабыргъасын жюлгюшчюгю бла къазып: «Будущий поэт Кайсын Кулиев», – деп жазгъан эди. Анам Къайсынны из-лесе, жаяулай ары чыгъыучу эди. Ма алай бир чыкъгъан заманында кёрген эди ол жазыуну да. Анамы дагъыда бир эсине тюшюргени: «Къай-сынны ойнаргъа заманы жокъ эди. Бир уллу адам этерикни этиучю эди. «Анам биреуден болушлукъ излерин суймейме», – деп, юйде, тышында да ишлеген жашчыкъ эди. Сабийле орамда ойнай турсала, Къайсын а – къуруда окъугъанлай...» Дагъыда анам алай эсгериучю эди: «Къатына жу-уукъ барсанг – бир затчыкъла мурулдай... Кеси кеси бламы сёлеше болур деп сагъайсанг, ол а бир ариу макъам бла назмуларын окъуй...»

Анагъа бир адамны тенг этмегенди Къайсын. «Анадан багъалы дуня башында да, тюбюнде да бир зат жокъду», – дегенди.

МАЛКЪАРЛАНЫ Зоядан (Лашкута эл),
САБАНЧЫЛАНЫ Арипа
жазып алгъанды.

Къайсынны жаш заманында сураты

КЪУЛИЙЛАНЫ Къайсын

Агъачла болуп сары,
сабанла орулдула,
желле да суугъуракъ,
мудахыракъ урдула.

Ала терк кирип ётген
нартюх да, будай да жокъ,
тёшню, тюзню кёгертген,
харбыз бишген жай да жокъ.

Бахчала да къазылып,
кёгетле да жыйылып,
быттым этген къозула
кибик – булут жыйыны.

Кюз артында кёрюндю –
жер солугъанча, арып,
таугъа, тюзге да келди
къышны, къарны хапары.

ШАУАЛАНЫ Алима Нальчик шахарны 3-чю школунда 8-чи классда окъуйду. Аны устазы Алтууланы Зухура айтханнга кёре, Къулийланы Къайсынны бек кёп назмусун кёлден биледи.

Анга атап, кеси жазгъан назму тизгинлени уа бизге – «Нюр»-ню почтасына жибергенди.

ЖЮРЕГИМДЕ АРИУ СЁЗЛЕ ИЗЛЕЙМЕ

Хар ким да сюеди анасын. Алай мен а – барындан да бек. Ким да алай суна болур. Анамы къалай сюйгеними ишим бла билдиреме. Кесими ариу жюрютеме. Юсюмю-башымы таза тутама. Юйню тизгинин жыяма, аш-суу этерге болушама. Анамы хар айтхан жумушун этеме. Иги окъургъа кюрешеме. «Аначыгъым» деп, ийнакълайма. Анам къууанады. Анам къууанса, мен да къууанама, жюрегим жылынады. Кюн тиеди, юйюбюз жарыйды. Энди ангылагъанма – иги ишледиле къууанчны да анасы. Энди аначыгъымы да, кесими да къууандыра билеме.

Къалай иги айтханды ананы юсюнден Къули Къайсын:

Кимни бетиди бек огъурлу бет?

– Ананы бети.

– Кимни бети болур бек ариу бет?

– Ананы бети.

Мен айтырыкъны жазгъанча.

Мен да аначыгъыма бир назму жазсам эди деп, энди олду сагъышым. Анамы юсюнден жазаргъа жюрегимде ариу сёзле излейме...

Кимди бек иги – ана...

Кимди бек татлы – ана...

Сур. Мафедзов Аскерниди

Сур. Батырланы Эливаныды

Сур. Холамханланы Денизаныды

Сур. Мусукланы Двананыды

Къули КЪАЙСЫН

ЖУКЪЛАЙДЫЛА САБИЙЛЕ

1

Кече. Жукълап сабийле.
Танг атар, уянырла,
Кюн тийип, эски юйле
Жангы болуп турурла.

Сабийчикле чыгъарла,
Чууакъ кёкню кёрюрле,
Къууанырла, чабарла,
Манга салам берирле.

Сора чабып кетерле
Гюлю кёп биченликге,
Ала зауукъ этерле,
Къууана жерге, кёкге.

Жукълайдыла сабийле,
Тюшлеринде да ёсе.
Жай кече, аны биле,
Шошлугъунгу сакъла сен!..

Сур. Жаболаны Абайныды

Сур. Мафедзов Аскерниди

2

Жукълайдыла сабийле,
Танг атар, уянырла,
Къар акъ этер да, юйле
Жангы болуп турурла.

Сабийлеге саулай жер –
Дайым да жаппа-жангы:
Къар да биринчи тюшер,
От да биринчи жанар.

Сабийле уянырла,
Кёрюрле акъ эрттенни,
Хар зат жангы болурла,
Къар чиммакъ этип жерни.

Жукълайдыла сабийле,
Тюшлеринде да ёсе.
Къыш кече, аны биле,
Шошлугъунгу сакъла сен!..

1972 ж.

Сур. Жашууланы Лаураныды

Сур. Ерижокова Элианыды

Сабийлени суратларын хайырланып, Къулийланы Фатима хазырлагъанды.

ДОРБУНДА

Къойчуланы: «Кеч болгунчу, агъачдан чыгъаргъа кюрешигиз», – дегенлерин да унутуп, чертлеуюк асыры кепден, къалпакъларыбыз бла жыйып, тохтай да ашай, къошдан тигелеп келе эдик. Артда, не бек ашыгъыргъа кюрешсек да, ингир къарангысы бизден алгъаракъ болду. Насыпха, Черек боюнунда бир дорбун табып, ары жыйышдыкъ. Дорбунну ичи къургъакъ. Кече адам къалырча мулжары, отуну да бар. Ким эсе да, сау къаллыкъ, бизге деп хазырлагъанча. Тюз да ол кезиуде бёрю улугъан таууш чыкъды. Бир угъай, эки-юч да бёрю бирден улугъанча. Биз сагъайдыкъ. Улугъан тауушла уа жууукъдан-жууукъ эшитиле башладыла.

Гылыууму боюнуна жабышдым.

– Кел, теркирек терекге минейик, – деди Сагъыт. Алайда чынар терек бар эди да.

– Гылыуум а?..

– Къой муну! Гылыуум дегенлей тураса. Бёрюле жетселе, кёрюрге «гыллыуунгу!» Хайда, бол!

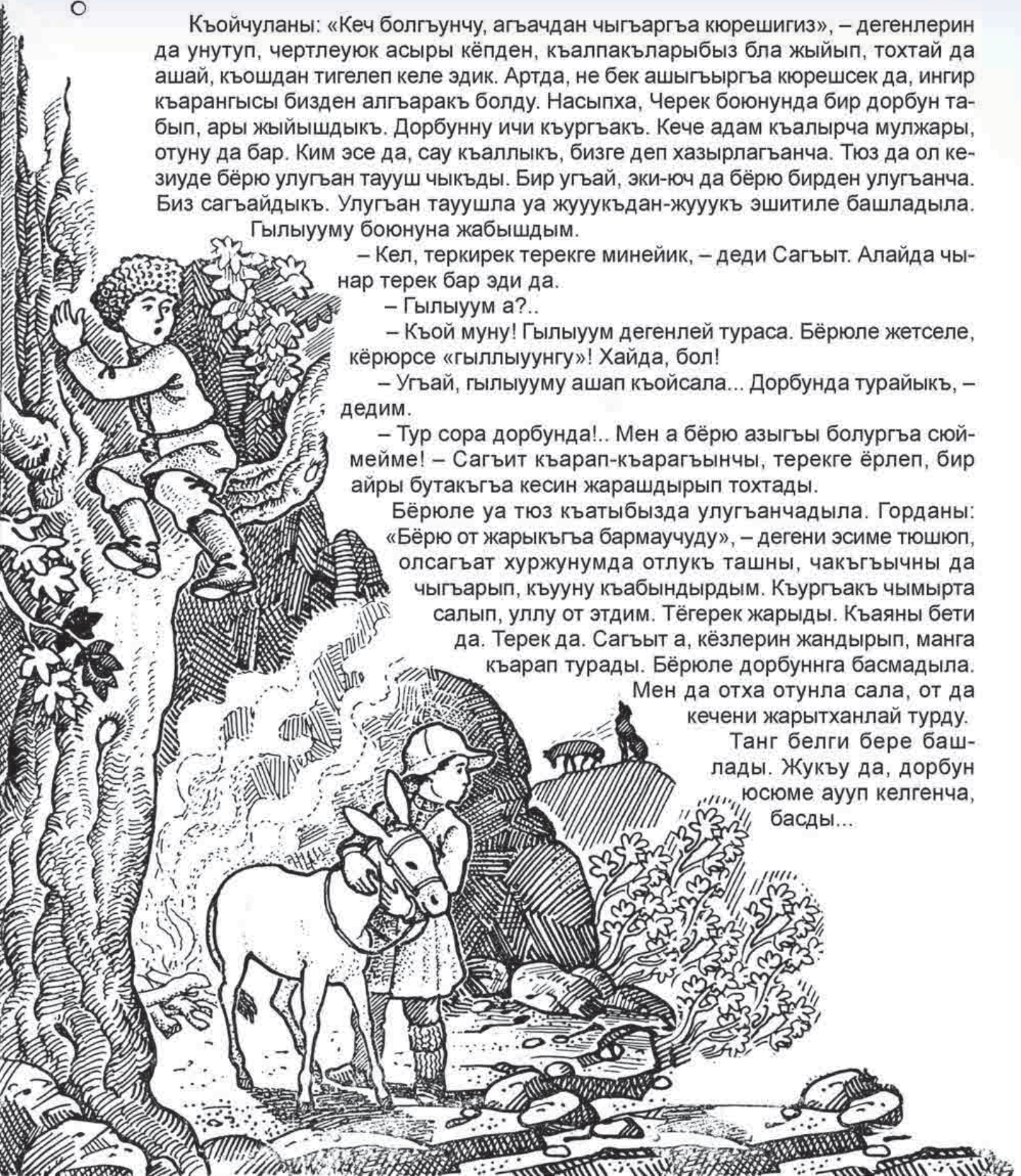
– Угъай, гылыууму ашап къойсала... Дорбунда турайыкъ, – дедим.

– Тур сора дорбунда!.. Мен а бёрю азыгъы болургъа суймейме! – Сагъит къарап-къарагъынчы, терекге ёрлеп, бир айры бутакъгъа кесин жарашдырып тохтады.

Бёрюле уа тюз къатыбызда улугъанчадыла. Горданы: «Бёрю от жарыкъгъа бармаучуду», – дегени эсиме тюшюп, олсагъат хуржунумда отлукъ ташны, чакъгъычны да чыгъарып, къууну къабындырдым. Къургъакъ чымырта салып, уллу от этдим. Тёгерек жарыды. Къаяны бети да. Терек да. Сагъыт а, кёзлерин жандырып, манга къарап турады. Бёрюле дорбуннга басмадыла.

Мен да отха отунла сала, от да кечени жарытханлай турду.

Танг белги бере башлады. Жукъу да, дорбун юсюме аууп келгенча, басды...

Къули КЪАЙСЫН

- Къайсы къолладыла бек огъурлу?
- Бешик тебиретген къолла.
- Къайсы къолладыла бек ариула?
- Бешик тебиретген къолла.
- Кимни бетиди бек огъурлу бет?
- Ананы бети.
- Кимни бети болур бек ариу бет?
- Ананы бети.

1973 ж.

Сур. Жабелланы Алинаньды

«Къайсынча адамла кетселе, дуняда огъурлулукъ, намыс, бет деген затла таркъаядыла. Ма аны ючюн жашауубузну алай къураргъа керекбиз – келлик тѐлюледе ол затланы жангыдан толтурурча.

Къайсынны поэзиясыны юсюнден айтханда уа – ол ёмюрден-ахыргъа адамла бла къаллыкъ поэзияды. Аны адамлыкъ къудуретини сагъынсагъ'а, аны таныгъанлагъа, шо бир кере окъуна кѐргенлеге, атын эшитгенлеге да – аны кетгени хар бирибизге адамлыкъ борч салады, толтурмай жарамазлыкъ борч. Аны толтурур ючюн бир уллу фахму керекмейди. Жаланда адам болургъа керекди. Бек къыйыны олду, аны этмей а мадар жокъ, кертиси бла хурмет эте эсек Къайсыннга».

Евгений ЛЕБЕДЕВ,

*А. М. Горький атлы адабият институтну профессору,
филология илмуланы доктору, адабиятчы.
Батырбекланы Хамзатха жазгъан къагъытындан*

Къайсындан башлап, Батырбекланы Хамзатха дериде да, Москвада, бу сиз кѐрген М. Горький атлы адабият институтда, атлары айтылгъан кѐп таулу жаш бла къыз окъугъанды. Анда окъурукъла сизни ичигизде да болурла деп, бек ышанабыз.

Абдуллах БЕГИЙ УЛУ

Къули КЪАЙСЫН

**ТЕРК,
ЖАРЫКЪ ТЕПСЕУ**

Терк, жарыкъ тепсеу –
Къыш къанатлыла
Жырлагъан кибик
Къар жаугъан кече...

Терк, жарыкъ тепсеу –
Бар таулуланы
Жюреклерини
Азатлыкълары,

Ол менден алгъын
Жашагъанланы
Термилгенлери,
Азатлыкъ, санга!

Терк, жарыкъ тепсеу,
Жокъ санга, – отха,
Жулдузгъа кибик, –
Жокъду эскилик!..

1973 ж.

Сур. Хапов Умарыды

КЪУЛИ Къайсын

АХ, ЧЕГЕМ!..

Чегем тауларына энтта кюн жайылгъанды.

Мен кюз арты агъач ичи бла барама. Уллу чынар тереклеге, ырахат эменлеге къарай, сагъыш эте... Ёз къадарым, тенглерим, халкъымы къыйынлы жолу эсиме тюше... Барама, гунч болуп, думп болуп кетмегенибиз ючюн Аллахха шукур эте. Жеринги чёбю, ташы-агъачы къалай тамашады дей! Умутха жетген къалай къууанчды, къалай насыпды дей!

Барама агъач ичи бла, алтын суу ичирилген чапыракълагъа къарай, жылыугъа тынгылай, кюн жарыгъы буу силегейледе кёлчюкле болуп, бетиме тёгюле. Ол алайды ёмюрден бери да. Къалай тазады бу кюз арты кёк!

Мен узакъ сабийлигим, ёмюрде да унутулмаз, анга бир зат да тенг болалмаз сабийлигим эсгереме. Манга дуняда неден да багъалы, ата-бабам жашап кетген бу тауушлукъ жеримде къалгъанды ол. Сабийлигим.

Мен да бу таулада туугъанма, сабийлигим мында чабып айланганды. Мында жилигъан да, кюлген да этгенме. Къууанган, жарсыгъан да этгенме. Мында ишлегенме, къанлы урушха да, мындан барып, киргенме. Мында жашагъанма...

Ах, Чегемим!.. Кезиу жетсе, сени топурагъынг болуп да къаллыкъма.

Мен анамы огъурлу бетин, къайгъылы, мудах кёзлерин, гырхы къолларын эсгереме. Тансыкъ болуп, кёзлерими къысама да, ма – анам! Кёз туурамда... Шарт кёреме. Бизге жашау берген, бизни адам этген ана. Жокъду, жокъду дуняда сенден огъурлу жан!..

Атамы зыбыр сакъалын эсгереме... Къулакъсыз акъ ажирде учуп баргъанын... Горданы эсгереме. Мени жомакъчы Гордам... Ол да жокъ...

Акъ гылыучугъум...

Ах, Чегемим!..

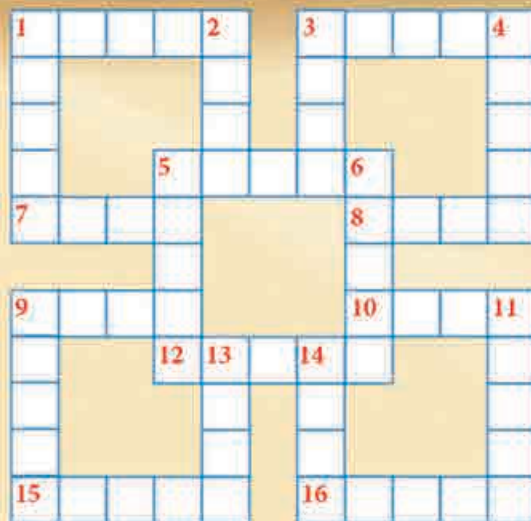
Таула башы бла ары, узакъгъа къарайма да, энтта танг атарына ийнанама. Иншаллах, энтта бирлеге хайырым тиерине ышанама.

Ары, таула башы бла къарайма да, ма – чабып барады къууанчы бла бирге бурмабаш таулу жашчыкъ, жырчыгъын айта:

Жорт, жорт, гылыуум!..

Жорт, жорт, гылыуум!..

СЁЗБЕР

ЭНИНЕ: 1. Малкърны Беш да Тау Тарындан бири – Къули Къайсын туугъан жер. 3. Къайсынны биринчи китабыны биринчи сёзю. 5. «Ёрлеудю» дейди Къайсын анга. 7. «... Ызла» – Къайсынны поэмасы. 8. Къайсынны «жаралы Бекболаты, эсин жыялмай», не эте эди? 9. Къайсын хар таулуну жюрегине неди? 10. «Эски дуняда» ненча кюн тургъанды Къайсын? 12. Къайсыннга, кимге да ол беш ууахтыды. 15. «Тауда къой кютюп тургъан эди...» – Къайсын поэмасын башлагъан тизгини. 16. Къайсын поэмасын атагъан чегемли къыз.

ЁРЕСИНЕ: 1. Минги Тауну тѣппесине жюзден артыкъ чыкъгъан жюзжыллыкъ таулугъа атагъан назмусу. 2. Ол да тургъан кѣлжюм терен болсун дейди. 3. Къууанчда Къайсынны нартлары не тарта эдиле? 4. «Жорт, жорт, гылыуум!» деген повестъни бир «жигити». 5. Къайсынны «Шырылдап жетди ызыбыздан» дегени. 6. Борис Игнатъевич кими эди Къайсынны? 9. Къайсыннга, кимге да бирди. 11. «Суу да къайтады эски ...» – Къайсын эсгерген нарт сёзню толтур. 13. Къайсын туугъанда, къулагына не зат окъугъан эдиле? 14. Къайсын аллай адам эди. Жаннетли болсун!

9-чу санында (2017) басмаланган СЁЗБЕРНИ ЖАУАБЫ

ЭНИНЕ: 1. Къазауат. 6. От. 7. Ха. 8. Тас. 10. Уча. 11. Ачы. 12. Шуу. 14. Оу. 16. Уа. 17. Ундурукъ.

ЁРЕСИНЕ: 1. Къонгуроу. 2. Ат. 3. Ана. 4. Ах. 5. Тарыракъ. 8. Таш. 9. Сау. 13. Уру. 15. Ун. 16. Уу.

Ежемесячный литературно-художественный журнал для детей «НЮР» («Свет») № 10–2017 г.

Выходит с января 1982 года. На балкарском языке

Учредители:
Министерство культуры КБР, Общественная организация «Союз писателей КБР».

И.о. главного редактора
А. А. САБАНЧЕВА

Редколлегия:
А. БЕГНОВ
М. БЕШТАЕВ
Т. БИТТИРОВА
Ж. ГУЗЕЕВ
Ф. МАМАЕВА
А. МИШАЕВА
М. ОЛЬМЕЗОВ

Оформление
И. АККИЗОВОЙ

Компьютерный набор и верстка
А. БОЗНЕВОЙ

Свидетельство о регистрации
ПИ № ТУ07 - 00102 от 24.12.2014 г.
Управление Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по КБР

Подписано в печать
17.10. 2017 г.

Выход в свет

30.10. 2017 г.

Формат 60x90 1/8

Бумага мелованная

Гарнитура литературная

журнальная рубленая

Печать офсетная

Усл. кр.-отг. 8.

Усл. печ. л. 2.

Уч.-изд. л. 2,7.

Тираж 865 экз.

Заказ № 127

Индекс 73908

Стоимость одного номера по подписке через ФГУП «Почта Россия» – 13,87 руб.; за 6 месяцев – 83,22 руб.

Адрес редакции: 360017, г. Нальчик, пр. Ленина, 5. Тел.: 42-37-27; 42-14-19. zhurnal_nur@mail.ru

Адрес издателя: 360017 г. Нальчик, пр. Ленина, 5. ГКУ «КБР-Медиа». Дом печати.

Отпечатано в типографии ООО «Тетраграф» 360000, КБР, г. Нальчик, пр. Ленина, 33

Отпечатано в полном соответствии с качеством предоставленного электронного оригинал-макета.

Къули КЪАЙСЫН

Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!

Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула, –
Бахча битдирген, сабан сюрген,
Таш, агъач жонган, ийнек саугъан,
Отну, жулдузланы да суйген!

Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!
Сизни ючюн танг жарыкъ ата,
Сизни ючюннге бара суула,
Къууанч, насып кёрсюн деп адам.

Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!
Сизни ючюн бишедиле бар
Кёгетле, бола сизге саугъа –
Кырдыкла, жулдузла, жауун, къар.

Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!
Терекле сизни ючюн чагъа,
Акъ булутла да бере салам,
Кюн, ай да сизни ючюн чыгъа.

Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!
Сизге деп кёгере тенгизле,
Сизни ючюн агъара таула,
Келе бар жазла, жайла, кюзле.

Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!
Жашау, бишген кёгетча, татлы,
Сизге деп жырлайды къанатлы,
Мамырлыкъ, къууанч сизге, саула!

1970 ж.

